

Časopis za poslovnu teoriju i praksu
Rad primljen: 03.05.2023.
Rad odobren: 05.06.2023.

UDK 340.142:342.565.2(4-672EU)
DOI 10.7251/POS2330169T
COBISS.RS-ID 138850049
Pregledni rad

Tučić Boris, Fakultet bezbjednosnih nauka Univerziteta u Banjoj Luci, Bosna i Hercegovina,
boris.tucic@fbn.unibl.org

Dragišić Radmila, Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, Bosna i Hercegovina

Čadenović Zvezdan, Fakultet za državne i evropske studije u Podgorici, Republika Crna Gora

(NE)FUNKCIONISANJE WTO TIJELA ZA ŽALBE

Rezime: *U ovom radu, upotrebom strukturalno-funkcionalne, komparativne i uzročno-posljedične analize, ukazujući na fakticitet u mjeri u kojoj je to nužno, istražuje se status sistema rješavanja sporova u okviru Svjetske trgovinske organizacije (WTO), poklanjajući značajnu pažnju blokadi u kojoj se našlo Žalbeno tijelo kao dio tog sistema. Istražuje se funkcija Multilateralnog privremenog žalbenog arbitražnog aranžmana (MPIA) u namjeri da se spozna da li aranžman pretenduje da „na mala vrata“, uz određenu doradu, preuzme ulogu Žalbenog tijela. Daje se osvrt na stanovište koje u pogledu statusa sistema rješavanja sporova u okviru WTO zastupa Evropska unija te se ukazuje i na međunarodne ugovore o slobodnoj trgovini „nove generacije“ koje evropska organizacija zaključuje sa trećim zemljama i koji se nakon neuspješnih pregovora iz Dohe sve više afirmišu. Na kraju analize data su zaključna razmatranja autora.*

Gljučne riječi: *WTO, Evropska unija, Žalbeno tijelo, MPIA, slobodna trgovina*

JEL klasifikacija: *K33, K41*

UVOD

Prve decenije XX vijeka karakterišu se ulaskom država u trgovinske aranžmane radi organizovanja usmjerenog na olakšavanje trgovinskih odnosa kroz njihovo regulisanje na multilateralnoj ravni, primarno donošenjem Opšteg sporazuma o carinama i trgovini 1947. godine (GATT), kojim je sistem međunarodno priznatih pravila o trgovini uistinu i inaugurisan. Riječ je o međunarodnim pravilima koja omogućavaju jednake uslove za sve ugovornice, ponajprije kroz sniženje carina i uklanjanje drugih prepreka i eliminisanje diskriminacionog postupanja u međunarodnoj trgovini. Međunarodna trgovina se razvijala i vremenom je pored razmjene materijalnih dobara obuhvatila i razmjenu usluga te je GATT prevladan i transformisan u WTO, osnovanu nakon Urugvajskog kruga trgovinskih pregovora 1995. godine, u čiji su pravni okvir integrisani prijašnji trgovinski ugovori, poput samog GATT 1947. koji je iznjedren revizijom GATT 1947, zatim Sporazum o poljoprivredi, Sporazum o tekstilu i odjeći te drugi opšti sporazumi, među kojima su krucijalni bili Opšti sporazum o trgovini uslugama (GATS) i Sporazum o trgovinskim aspektima prava intelektualnog vlasništva (TRIPS). Nakon pregovora o olakšavanju trgovine pokrenutih u okviru Razvojnog plana iz Dohe i Ministarske konferencije održane na Baliju 2013. godine te po proteku više od dvije decenije od formiranja WTO, u februaru 2017. godine, ratifikacijom Čada, Jordana,

Omana i Ruande i samim tim postignutim utvrđenim pragom od 110 članica (dvije trećine ugovornica), na snagu je stupio Sporazum o olakšavanju trgovine (TFA – Trade Facilitation Agreement), koji se smatra najznačajnijim trgovinskim sporazumom ove svjetske organizacije. Očekuje se da će TFA znakovito pojednostaviti i modernizovati carinske postupke na globalnoj ravni, ali i dovesti do povećane inkluzije zemalja u razvoju u globalne lance vrijednosti. Uslijedila je i Ministarska konferencija koja je 2022. godine održana u Ženevi kada je postignut dogovor o subvencijama za ribarstvo i izmjenama TRIPS u pogledu vakcina protiv COVID-19, ali je i ukazano na potrebu bazične reforme WTO u područjima poput trgovine i zdravstva, energetike, e-trgovine, investicija i državne pomoći.

Kao bazični element trgovinskog sistema koji u okviru WTO doprinosi stabilnosti ekonomije na globalnoj ravni, primarno obezbjeđujući redukciju primjene jednostranih zaštitnih mjera za kojima su države posezale i garantujući ravnopravnost jačih i slabijih ugovornica, inaugurisano je, a potom i konsolidovano Tijelo za rješavanje sporova (DSB).

U nastavku, u okviru zasebnih naslova, koristeći strukturalno-funkcionalnu, komparativnu i uzročno-posljedičnu analizu, istražuje se način na koji se vrši rješavanje sporova u okviru WTO, pri čemu se naročita pažnja poklanja pitanju trenutnog statusa Žalbenog tijela osnovanog 1995. godine na osnovu člana 17 Memoranduma o pravilima i postupcima koji uređuju rješavanje sporova (DSU – Dispute Settlement Understanding), kao i funkcijom alternativnog mehanizma *i.e.* Multilateralnog privremenog žalbenog arbitražnog aranžmana (MPIA).

1. TIJELO ZA RJEŠAVANJE SPOROVA U WTO

U okviru WTO djeluje multilateralni sistem rješavanja sporova, jer su se ugovornice obavezale da će se suspregnuti od preduzimanja jednostranih mjera i da će poštovati ugovorene procedure kada dođe do spora, u slučaju da ugovornica usvoji mjeru trgovinske politike ili preduzme radnju koju jedna ili više ugovornica smatraju kršenjem sporazuma ili neispunjavanjem obaveza preuzetih u okviru WTO, pri čemu određena grupa zemalja može izjaviti da ima interes u dotičnom sporu i da uživa neka prava.

Postupak rješavanja sporova postojao je i prema antologijskom GATT-u, s tim da se tada nije odlikovao decidiranim vremenskim rokovima, odluke je bilo lakše blokirati, postupci su uglavnom dugo trajali bez da je bilo ishodoeno rješenje, dok su se odluke donosile konsenzusom. Uslijedilo je uvođenje stukturisanijeg postupka kao posljedica Sporazuma Urugvajске runde, u smislu da su preciznije sadržinski određene faze u postupku i uvedena je veća disciplina u pogledu rokova za rješavanje sporova (do donošenja prve presude ne bi trebalo da prođe više od jedne godine, odnosno 15 mjeseci u slučaju izjavljivanja žalbe, a u slučaju kvarljive robe postupa se što hitnije), uz ipak fleksibilne rokove postavljene u različitim fazama postupka te favorizovanje brzog poravnanja kao najdjelotvornijeg ishoda svakog spora. Urugvajski sporazum je onemogućio zemlji koja izgubi spor da blokira donošenje odluke koja se sada automatski usvajala, osim ako ne bi postojao konsenzus za njeno odbacivanje. Međutim, i tada kao i danas, premda veći dio postupka podsjeća na postupak koji se vodi pred sudom ili tribunalom, bilo je poželjno rješenje pronaći dogovorno, pri čemu je prva faza postupka podrazumijevala konsultacije između dotičnih vlada, s tim da su čak i kada je slučaj uznapredovao u druge faze, konsultacije i posredovanje bili mogući.

S obzirom da je od 1995. godine, prema podacima sadržanim na oficijelnoj stranici WTO, 616 sporova podneseno toj organizaciji na rješavanje i doneseno 350 presuda, smatra se da WTO ima jedan od najaktivnijih međunarodnih mehanizama za rješavanje sporova u svijetu koji pokriva sve multilateralne trgovinske ugovore i čiju osnovu čine odredbe čl. XXII i XXIII GATT-a iz 1994. godine nadograđene naknadno formulisanim pravilima i postupcima dogovorenim među ugovornicama.

Prva faza postupka rješavanja sporova podrazumijeva da jedna ugovornica podnosi drugoj zahtjev za konsultacije o određenoj temi koje moraju započeti unutar 30 dana od podnošenja zahtjeva i

traju ukupno 60 dana, jer države u sporu moraju razgovarati da vide da li mogu riješiti međusobni nesporazum, a ukoliko to nije moguće mogu zatražiti i od generalnog direktora WTO da vrši medijaciju ili pokuša pomoći na bilo koji drugi način. Suštinski, ukoliko spor ne bude riješen u sklopu konsultacija, započinje druga faza postupka i to na način da se ugovornica (država koja je u funkciji tužioca) obraća Tijelu za rješavanje sporova (DSB – Dispute Settlement Body) da formira panel, obično sastavljen od tri nezavisna stručnjaka, kako bi pokušalo riješiti problem. Ugovornice, kao što je istaknuto, mogu svakodobno dobrovoljno upotrijebiti druge metode rješavanja sporova, uključujući vršenje uticaja, mirenje i posredovanje. Druga faza traje 45 dana za panel koji treba formirati, plus šest mjeseci za zaključivanje panela. Država koja je tužena može jednom blokirati formiranje panela, ali kada se DSB sastane drugi put te blokade više ne može biti, osim ako se u vezi sa tim ne uspostavi konsenzus. Suštinski, paneli su kao sudovi, s tom razlikom što se panelisti obično biraju u dogovoru sa zemljama u sporu. Samo ako se dvije strane ne mogu dogovoriti, imenuje ih glavni direktor WTO. Sastoje se od tri (eventualno pet) stručnjaka iz različitih zemalja koji ispituju dokaze i odlučuju ko je u pravu, a ko u krivu te ne mogu primati instrukcije ni od jedne vlade. Izvještaj panela prosljeđuje se DSB koje može odbiti izvještaj samo konsenzusom. DSB nadzire primjenu odluka i preporuka i ovlašćeno je da odredi represaliju kada država ne postupa u skladu sa odlukom.

Dakle, DSB formira panel eksperata koji razmatraju slučaj te DSB prihvata ili odbija nalaz panela. Oficijelno govoreći, panel pomaže DSB da donese odluku ili preporuku, međutim, kako se izvještaj panela može odbaciti samo konsenzusom u okviru DSB, njegove zaključke je teško poništiti. Nalazi panela moraju se zasnivati na sporazumima na čije se kršenje implicira. Finalni izvještaj panela trebalo bi da bude dostavljen stranama u sporu unutar šest mjeseci, a u slučaju hitnoće, uključujući onu kada je u pitanju kvarljiva roba, krajnji rok je skraćen na tri mjeseca.

DSB detaljno propisuje kako paneli djeluju. Prva faza se provodi prije prvog ročišta i podrazumijeva da svaka strana u sporu iznosi u pisanom obliku svoj slučaj panelu. Zatim slijedi prvo saslušanje koje uključuje saslušanje tužioca, tuženog i onih ugovornica koje su objavile da imaju interes da u sporu i oni iznose svoj slučaj na prvom saslušanju pred panelom. Slijedi drugi sastanak panela na kojem strane u sporu pobijaju dokaze i podnose pisana izjašnjenja i iznose usmene argumente. Takođe, kada jedna strana inicira naučna ili druga tehnička pitanja, panel može konsultovati eksperte ili formirati stručnu ekspertsku grupu za reviziju koja će pripremiti stručni izvještaj. U fazi u kojoj se izrađuje prvi nacrt izvještaja panel dostavlja deskriptivne (faktičke i argumentovane) dijelove svog izvještaja objema stranama, ostavljajući im dvije sedmice za komentare, s tim da ovaj izvještaj ne uključuje nalaze i zaključke. U fazi u kojoj se izrađuje privremeni izvještaj podrazumijeva se da panel stranama dostavlja privremeni izvještaj, uključujući svoje nalaze i zaključke, ostavljajući im rok od sedam dana u kojem mogu da zatraže ponovno ispitivanje, s tim da ponovno ispitivanje ne smije trajati duže od dvije sedmice i za to vrijeme panel može održati dodatne sastanke sa stranama u sporu. Finalni izvještaj se dostavlja stranama u sporu i tri sedmice kasnije on se distribuira svim članicama WTO. Ako panel odluči da se spornom trgovinskom mjerom krši WTO sporazum ili obaveza, preporučuje mjeru za usklađivanje sa WTO pravilima i može predložiti način na koji to može biti postignuto. Izvještaj postaje odluka ili preporuka DSB u roku od 60 dana osim ako se konsenzusom ne odbije. Obje strane mogu izjaviti žalbu na izvještaj i ponekad to i čine.

2. ŽALBENO TIJELO

Žalbeno tijelo, kao integralni dio međunarodnog sistema ekonomskog upravljanja (Yang 2021, 104), ima sjedište u Ženevi i predstavlja stalno tijelo pri kojem svaku žalbu razmatraju tri člana stalnog sedmočlanog žalbenog tijela koje je formiralo DSB i koje na širokom nivou predstavlja čitav niz članova WTO. Mandat članova Žalbenog tijela iznosi četiri godine sa mogućnošću jednog ponovnog reizbora i to su pojedinci sa priznatom stručnošću u području prava, međunarodne

trgovine i oblastima koje pokrivaju sporazumi te koji nisu povezani ni s jednom vladom. Oni ne smiju participirati u sporovima koji bi prouzrokovali neposredni ili posredni sukob interesa i moraju biti na raspolaganju čim se za to ukaže potreba. Odluka Žalbenog tijela može potvrditi, izmijeniti ili poništiti pravne nalaze i zaključke panela (Zwolankiewicz 2022, 33). Postupak po žalbi ne bi trebalo da traje duže od 60 dana, s apsolutnim maksimumom od 90 dana. Kada Tijelo smatra da ne može odlučiti u roku od 60 dana, o tome će informisati pisanim putem DSB, pri čemu je dužno navesti razloge za navedeno, kao i razloge ako to neće biti moguće učiniti ni po proteku maksimalnog roka od 90 dana. Navodi žalbe se odnose na pitanja koja su pokrivena izvještajem panela i na pitanja pravnog tumačenja koje je od strane panela razvijeno. Postupak pred Žalbenim tijelom odvija se u konsultaciji sa predsjedavajućim DSB i generalnim direktorom. Postupci koje provodi Žalbeno tijelo vode se u tajnosti, a izvještaji Tijela se pišu bez prisustva stranaka u sporu i u svjetlu pribavljenih informacija i datih izjava. Mišljenja izražena u izvještaju Žalbenog tijela od strane njegovih individualnih članova su anonimna. Žalbeno tijelo može podržati, modifikovati ili revidirati pravne nalaze i zaključke panela. Izvještaj Žalbenog tijela usvaja DSB i bezuslovno se prihvata od strane stranaka u sporu osim ako DSB konsenzusom odluči da ga ne usvoji u roku od 30 dana od prosljeđivanja članicama WTO. Što se tiče komunikacije sa panelom ili Žalbenom tijelom, komunikacije *ex parte* nema u pogledu pitanja koja se razmatraju od strane tih tijela. Pisani podnesci panelu ili Žalbenom tijelu tretiraju se povjerljivo, ali su dostupni stranama u sporu. Mandat posljednje konfiguracije Žalbenog tijela istekao je 30. novembra 2020. godine te je ono praktično paralizovano zbog odbijanja Sjedinjenih Američkih Država (SAD) da imenuju člana tog tijela (Bronckers 2020, 221-244), čime je onemogućeno razmatranje žalbi na odluke WTO panela te se vrši marginalizacija WTO kao foruma i degradira se njen sistem rješavanja sporova (Vidigal 2023, 1-12). SAD su primarno odlučile da ne produže još jedan mandat svom dotadašnjem predstavniku u Žalbenom tijelu već su predložile drugog, zatim su se usprotivile produženju mandata korejskog člana i insistirale na njegovoj zamjeni te u konačnici odbile da pristanu na imenovanje bilo kog člana Žalbenog tijela kojem je istekao mandat. Ovakvo djelovanje temeljeno je na tvrdnjama da je tijelo neoperativno, a kao ključni razlog za to navođena je okolnost da unutar DSB nema balansa između korišćenja „parničnog sistema” i korištenja poravnanja kao opcije, premda konsultacije koje su u okviru DSB predviđene primarno treba da djeluju *in favorem* poravnanja. Sam sistem rješavanja sporova, prema mišljenju SAD-a, trebalo bi da ojača i olakša funkcionisanje drugih aspekata WTO, pregovaračke funkcije, kao i funkcije nadzora u WTO, umjesto da ih „guši”. Prema ovom argumentu, manje je vjerovatno da će vlade ozbiljno pregovarati ako misle da mogu postići svoje ciljeve kroz spor koji rezultira povoljnim tumačenjem postojećih WTO odredbi. Međutim, teško da se svi neuspjesi pregovora mogu pripisati navedenom argumentu jer je riječ o globalnoj organizaciji koja broji 164 člana i, samim tim, ima širok spektar različitih pogleda, što otežava postizanje konsenzusa.

3. MULTILATERALNI PRIVREMENI ŽALBENI ARBITRAŽNI ARANŽMAN

Kao odgovor na problem nefunkcionisanja Žalbenog tijela, grupa članica WTO razvila je Multilateralni privremeni žalbeni arbitražni aranžman kao privremeni mehanizam za očuvanje žalbene funkcije u okviru WTO za sporove među učesnicima tog aranžmana. Ovaj privremeni mehanizam, koji se sastoji od deset arbitara, ima svoje ishodište u nacrtu teksta koji je upravo Evropska unija distribuirala u maju 2019. godine, kada je postalo jasno da je malo vjerovatno da će članice svjetske organizacije spriječiti blokiranje Žalbenog tijela. Ovaj privremeni mehanizam koji počiva na članu 24 DSU omogućava članicama svjetske organizacije da se saglase da sporove rješavaju arbitražom kroz fleksibilnu proceduru koja je u prošlosti korišćena veoma rijetko kako bi se stvorili uslovi koji omogućavaju arbitražnom vijeću da obavlja funkciju slično onoj koju je tradicionalno obavljalo Žalbeno tijelo. Privremeni mehanizam omogućava, dakle, da se žalbena funkcija u okviru svjetske organizacije i dalje vrši, doduše u modifikovanom obliku, dok Žalbeno

tijelo ponovo ne profunkcioniše. Evropska unija je stala na poziciju da nema namjeru da afirmiše zamjenu Žalbenog tijela te da čim ono bude u svom punom kapacitetu, žalba treba da mu se podnose. U privremenom mehanizmu učestvuje značajan dio članica WTO: Australija, Benin, Brazil, Crna Gora, Kanada, Čile, Kolumbija, Kostarika, Evropska unija, Gvatemala, Hong Kong, Kina, Island, Makao, Meksiko, Novi Zeland, Norveška, Pakistan, Singapur, Švajcarska, Ukrajina, Peru i Urugvaj, a od 2020. godine i Ekvador i Nikaragva. Japan se MPIA pridružio 10. marta 2023. godine i trenutno u ovom mehanizmu učestvuje 26 država. Međutim, većina članica WTO (uključujući SAD i Indiju) još uvijek nije pristala na učešće.

U julu 2022. godine WTO je donijela arbitražnu odluku na osnovu člana 25 DSU na žalbu na izvještaj panela u slučaju Turkey-Pharmaceuticals i to je bila prva upotreba takvog arbitražnog postupka. Budući da Turska nije pristupila MPIA, ovdje je riječ o *ad hoc* ugovoru između Evropske unije i Turske, a procedure iz tog ugovora su veoma slične onima iz MPIA, što je značajno jer pokazuje da se alternativni mehanizam može uspješno koristiti za ispunjavanje funkcije žalbenog preispitivanja te se prema pojedinim autorima (Ya Qin 2022, 415-430) ova inovativna upotreba arbitraže iz člana 25 može predložiti kao dugoročno rješenje u reformi WTO za rješavanje sporova. U decembru iste godine arbitri su presudili u korist Evropske unije u sporu koji je ova organizacija vodila protiv Kolumbije radi toga što je ova država uvela antidampinške carine na smrznuti krompir iz Belgije, Njemačke i Holandije. Bio je to prvi slučaj izjavljivanja žalbe u okviru MPIA. U svakom slučaju, prerano je predviđati tok razvoja žalbenog arbitražnog aranžmana samo na osnovu njegove prve upotrebe, ali će svakako rane prakse odrediti radnu matricu u skladu sa kojom će se djelovati.

4. POGLED IZ BRISELA

Bliskog saradnika za svoje regulatorno i materijalno bogaćenje Evropska unija nalazi u trgovinskoj politici koju ta međunarodna organizacija u konitnuitetu razvija proteklih sedam decenija. Trgovinska politika Unije je na međunarodnoj ravni prilično integrisana i ona je kao najprominentnija i najvažnija čvrsto ukorijenjena u svaku njenu poru (Dragišić 2022, 103-126).

Evropska unija posredstvom *soft law* plasira različite prijedloge za reformu WTO, pridružujući se viđenjima dijela doktrine, koji smatra da SAD, pored toga što prepoznaju i ukazuju na poteškoće u djelovanju sistema za rješavanje sporova u okviru WTO, treba da izađu sa prijedlozima za rješavanje nastale krize, odnosno prijedlozima za reformu WTO. Tako se u prilogu Komunikacije Komisije Evropskom parlamentu, Savjetu, Evropskom ekonomskom i socijalnom komitetu i Komitetu regiona od 18. februara 2021. godine nalazi i Prijedlog reforme WTO prema održivom i efikasnom multilateralnom trgovinskom sistemu, u kojem se navodi da se otkad je uspostavljen multilateralni trgovinski sistem, svjetska trgovina povećala 300 puta te danas čini više od 60% svjetskog BDP-a i podrška je zapošljavanju, rastu i investicijama širom svijeta. Evropska organizacija dakle u svojim dokumentima ističe da je WTO doprinio i globalnom održivom razvoju i da je ekonomska otvorenost koju jamči WTO olakšala integraciju mnogih zemalja u razvoju u svjetsku ekonomiju, čime je stotine miliona ljudi izvučeno iz siromaštva te su smanjene nejednakosti među zemljama. Međutim, prema ocjeni Komisije, aktuelna kriza utiče na sve tri funkcije WTO: pregovorima nije postignuta modernizacija pravila, sistem za rješavanje sporova se vratio na situaciju iz razdoblja GATT, a nadzor nad trgovinskim politikama nije efikasan. Ipak, kada je riječ o Žalbenom tijelu, stiče se utisak da evropska organizacija ne podržava kritike SAD-a i da, čak, izražava svojevrstu indignaciju u vezi sa njima.

Sa jedne strane evropska organizacija vjeruje i podržava multilateralizam (De Ville 2014, 269), dok se sa druge strane ne može prenebregnuti činjenica da je sporost pregovora koji su se odvijali u Dohi pod okriljem WTO otvorila Evropskoj uniji prostor da svoju međunarodnu trgovinsku strategiju preusmjeri na bilateralne ugovore o slobodnoj trgovini (Svoboda 2019, 189-214), iako pojedini autori (Athukorala 2020, 13-20) smatraju da neuspjeh i sporost u pregovaranju pod okriljem WTO ne daju valjane argumente za davanje prioriteta ugovorima o slobodnoj trgovini

koje na bilateralnoj ravni zaključuje evropska organizacija jer su oni u zadnje tri decenije rukovođeni uglavnom neekonomskim faktorima. Međutim, institucionalne promjene koje su nastupile aktuelnom primjenom Ugovora iz Lisabona, dodatno su podstakle iniciranje bilateralnih ugovora različitih vrsta i dominacije, koji predstavljaju „drugo najbolje rješenje“, nakon prilično kontroverzne afirmacije multilateralnog djelovanja u sferi međunarodne trgovine (Breuss 2022, 653-674). Riječ je o ugovorima koji prevazilaze simplificirano uklanjanje uvoznih carina i drugih trgovinskih prepreka i obuhvataju mjere koje nisu povezane samo sa trgovinom. Više je nego jasno da je opšta poveznica sa međunarodnim trgovinskim djelovanjem uključivanje Unije u različite ugovore o slobodnoj trgovini u svrhu ostvarivanja jasne ekonomske veze ovaploćene u stvarnom povećanju pristupa tržištu, pri čemu Unija, barem formalno, ne odustaje od mogućnosti postizanja dogovora na multilateralnom nivou – u WTO. Stoga se čini iskorak u međunarodnom trgovinskom pravu u skladu sa kojim se ugovori o slobodnoj trgovini smatraju sredstvom jačanja provedbe pravila međunarodne trgovine. Naime, Komisija stoji na poziciji da su bilateralni ugovori u službi pružanja podrške povratku WTO u središte globalne trgovine.

ZAKLJUČAK

WTO je danas suočena sa najvećom krizom od svog postojanja koja je, između ostalog, indukovana određenim promišljanjima o tome da sistem rješavanja sporova koji se primjenjuje u toj svjetskoj organizaciji nije dovoljno efikasan te da se suviše bazira na parničnom sistemu, umjesto da se u fokus stavi poravnanje kao najbolja opcija. Međutim, umjesto pronalaženja najboljeg mogućeg rješenja za postizanje efikasnijeg rezultata u rješavanju sporova, izvršena je totalna blokada rada Žalbenog tijela, što je uslovalo da dio članica WTO posegne za alternativom koju predviđaju WTO regule *i.e.* da pristane da se na njihove sporove primjenjuje Multilateralni privremeni žalbeni arbitražni aranžman. U doktrini i praksi su podijeljena mišljenja o tome da li je privremeni mehanizam uistinu privremeni ili je, ipak, riječ o bazi na koju će se nadograditi određena rješenja koja će u potpunosti zamijeniti rješenja u skladu sa kojima je funkcionisalo Žalbeno tijelo. U svakom slučaju, kako stvari trenutno stoje, privremeni žalbeni arbitražni aranžman je u funkciji očuvanja žalbene funkcije u okviru WTO za sporove među učesnicima tog aranžmana.

Na međunarodnoj ravni sve više se afirmiše kalvinistički pristup prema bilateralnim ugovorima o slobodnoj trgovini koje Evropska unija zaključuje sa trećim zemljama, u smislu da ih evropska organizacija favorizuje. Logično je postaviti pitanje opravdanja pomenute afirmacije, u situaciji kada postoji multilateralni trgovinski sistem koji djeluje pod okriljem WTO, međutim u poređenju sa multilateralnim trgovinskim pregovorima, bilateralne pregovore je mnogo lakše voditi i ugovori koji iz njih proizađu mogu imati dejstvo širenja slobodne trgovine izvan onoga što se trenutno može dogovoriti u multilateralnom trgovinskom sistemu. Sve navedeno može da nađe na zaključak da, bez obzira na *soft law* instrumente kroz koje se pruža podrška nastavku funkcionisanja WTO u punom kapacitetu te poziva na njenu reformu, institucije Evropske unije navedenu podršku ipak primarno pruža samo deklarativno. U skali svih potreba za reformom WTO na koju ukazuju i praksa i doktrina, čini se da je najvažnija ona koja je usmjerena na što hitniju reformu sistema rješavanja sporova unutar ove svjetske organizacije.

LITERATURA

1. Athukorala, Prema-chandra. 2020. “Free Trade Agreements in the World Trade System: Substance and Semantics.” *Foreign Trade Review*. 55(1): 13–20. Accessed February 2, 2023. DOI: 10.1177/0015732519886771. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0015732519886771>
2. Breuss, Fritz. 2022. “Who wins from an FTA induced revival of world trade?” *Journal of Policy Modeling*. 44(3): 653–674. Accessed March 20, 2023.

- DOI: 10.1016/j.jpolmod.2022.05.003
<https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2022.05.003>
3. Bronckers, Marco. 2020. “Trade Conflicts: Whither the WTO?” *Legal Issues of Economic Integration*. 47(3): 221-244. Accessed February 23, 2023. <https://doi.org/10.54648/leie2020014>
 4. De Ville, Ferdi. 2014. “How the EU Defends its Non-Trade Objectives Before the WTO: An Analysis of SPS/TBT Disputes.” *Croatian Yearbook of European Law and Policy*. 10(1): 269-289. Accessed March 15, 2023. <https://www.cyelp.com/index.php/cyelp/article/view/193>
 5. Dragišić, Radmila. 2022. “Trgovinska politika Evropske unije – pregled kroz odabrane ugovorne i jurisprudencne sekvence.” *Sui generis*. 9: 103-126.
 6. Svoboda, Ondřej. 2019. “The Common Commercial Policy after Opinion 2/15: No Simple Way to Make Life Easier for Free Trade Agreements in the EU.” *Croatian Yearbook of European Law and Policy*. 15: 189-214. Accessed March 17, 2023. <https://doi.org/10.3935/cyelp.15.2019.350>
 7. WTO. 2023. “Understanding on rules and procedures governing the settlement of disputes, Annex 2 of the WTO Agreement”. Accessed February 5, 2023. https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dsu_e.htm#fntext8
 8. Vidigal, Geraldo. 2023. “The Unilateralization of Trade Governance: Constructive Reconstructive and Deconstructive Unilateralism.” *Legal Issues of Economic Integration*. 50(1): 1-12.
 9. Ya Qin, Julia. 2022. “Turkey–Pharmaceuticals: The First WTO Arbitration for Appellate Review.” *Legal Issues of Economic Integration*. 49(4): 415-430. Accessed March 3, 2023. <https://doi.org/10.54648/leie2022020>
 10. Yang, Yining. 2021. “Crisis and Reform Direction of WTO Appellate Body.” Paper presented at the Proceedings of the 2021 International Conference on Social Science: Public, Administration, Law and International Relations, Moscow, Russia, June 16-17, 100-105.
 11. Zwolankiewicz, Agata. 2021. “The WTO Appellate Body Crisis: Can the Crisis be Cured?” *IUS Law Journal*. 1(1): 30-46. Accessed February 7, 2023. <http://iuslawjournal.ius.edu.ba/index.php/iuslawjorunal/article/view/7>